

Зміст

Нульовий розділ. 7 серпня 1944 року	7
Розділ 1. 1934 рік	16
Розділ 2. 8 серпня 1944 року	69
Розділ 3. Червень 1940 року	75
Розділ 4. 8 серпня 1944 року	144
Розділ 5. Січень 1941 року	152
Розділ 6. 8 серпня 1944 року	210
Розділ 7. Серпень 1942 року	217
Розділ 8. 9 серпня 1944 року	254
Розділ 9. 9 травня 1944 року	266
Розділ 10. 12 серпня 1944 року	294
Розділ 11. 1945 рік	321
Розділ 12. 1974 рік	326
Розділ 13. 2014 рік	346
Подяка	349

Присвячую Венді Вейл
1940—2012

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

У серпні 1944 року древня фортеця Сен-Мало, найблисучіша прикраса Смарагдового узбережжя французької провінції Бретань, була майже цілком знищена пожежею... Із 865 будівель, оточених мурами, вистояли лише 182, та й ті зазнали різних руйнувань.

Філіп Бек

Ми не змогли б прийти до влади чи користуватися нею так, як це робили, якби не мали радіо.

Йозеф Геббельс

Нульовий розділ

7 серпня 1944 року

Листівки

Смерком вони сиплються з неба. Перелітають через фортечні мури, перекидаються через дахи, пурхають у западини між будинками. Цілі вулиці вкриті вихорами листівок, сяйливо білих на тлі бруківки. «Термінове повідомлення жителям міста! — написано на них. — негайно виходьте на відкриту місцевість».

Зростає приплив. Висить маленький жовтий серпик місяця. На дахах приморських готелів зі східного боку і в садах за ними шість підрозділів американської артилерії закладають запальні набой в жерла бомбометів.

Бомбардувальники

Вони летять через Ла-Манш опівночі. Їх дванадцять, і вони названі на честь пісень: «Зоряний пил», «Штормова погода», «У доброму гуморі» й «Озброєна крихітка»¹. Море переливається далеко вниз, вкрите незліченними гребенями пінявих хвиль. Уже скоро навігаційні прилади розпізнають низькі, освічені місяцем, брили островів, вишикуваних уздовж горизонту.

Франція.

Потріскують перемовні пристрої. Помалу, ледь не ліниво, бомбардувальники скидають висоту. Вузькі смужки червоного світла тягнуться від зеніток угору й униз узбережжям. З'являються темні розбиті кораблі,

---

¹ Stardust («Зоряний пил») — популярна джазова пісня 1927 року американського композитора Хогі Кармайкла. Stormy Weather («Штормова погода») — пісня, написана 1933 року американцями Гарольдом Арленом та Тедом Келлером. In the Mood («У доброму гуморі») — пісня, написана американцем Джо Гарлендом, стала відомою у виконанні Гленна Міллера. Pistol-Packin' Mama («Озброєна крихітка») — пісня, написана 1943 року американцем Алом Декстером. — *Прим. ред.*

затоплені або розтроснені, один без носа, інший, догораючи, мерехтить. На найвіддаленішому острові охоплені панікою вівці бігають зигзагами поміж каменів.

У кабіні кожного літака бомбардир вглядається в приціл і рахує до двадцяти. Чотири, п'ять, шість, сім... Бомбардирам місто-фортеця на все ближчому гранітному виступі скидається на бридкий зуб, на щось чорне й небезпечне, на останній налив, який треба розтяти.

Дівчина

У закутку міста, у високому й вузькому будинку номер чотири по рю Воборель, на останньому, шостому поверсі незряча шістнадцятирічна дівчина на ім'я Марі-Лор Леблан стоїть на колінах біля низького столика, повністю зайнятого моделлю. Це мініатюра міста, у якому вона тепер живе, що складається з пропорційно зменшених копій сотень будинків, магазинів і готелів, оточених мурами. Ось церква з продірявленою гострою верхівкою, й огрядний старий Шато де Сан-Мало, і ряди приморських садіб, усипаних димарями. Граційна дерев'яна пристань дугою вигинається від пляжу, що зветься Пляж дю Моль; елегантний, укритий сітчастим візерунком портик накриває ринок морепродуктів; дрібні лавки, найменші з яких розміром як яблучні зернятка, поцяткували крихітні майдани.

Марі-Лор проводить кінчиками пальців уздовж сантиметрових перил, що увінчують фортечні мури, описуючи нерівну зірку по периметру моделі. Знаходить просвіт згори на стінах, звідки чотири церемоніальні гармати направлені на море.

— Бастьйон д'ля Олянд, — шепоче вона, і її пальці спускаються крихітними сходами. — Рю де Кордьє. Рю Жак Картьє.

У кутку кімнати стоять два поцинковані відра, у яких по вінця води. «Наповной їх, — казав їй двоюрідний дідусь, — коли можеш. І ванну на третьому поверсі. Хіба знаєш, коли знову вимкнуть воду».

Її пальці повертаються до церковного шпилья, а далі на південь, до Дінанських воріт. Увесь вечір вона проводила пальцями по моделі, чекаючи свого двоюрідного дідуса Етьєна, господаря цього будинку, що пішов із дому минулої ночі, доки вона спала, й ще не повернувся. І тепер знову ніч, годинник зробив ще один оберт, у всьому кварталі тихо, і їй не спиться.

Вона чує бомбардувальники за п'ять кілометрів. Усе гучніший шум, схожий на радіоперешкоди. Або гул усередині муші.

Коли вона відчиняє вікно в спальні, рев літаків гучнішає. Більше цієї жахливо тихої ночі не чути нічого: ні двигунів, ні голосів, ні брязкоту. Ні сирен. Ні стукоту кроків по бруківці. Не чути навіть чайок. Лиш високий приплив нахльостує на підвалини міських стін униз, за шість поверхів і квартал від неї.

І ще щось.

Щось м'яко ляпотить, дуже близько. Вона прочиняє ліву віконницю й проводить пальцями по перекладині правої. Там застряг аркуш паперу.

Вона підносить його до носа. Аркуш пахне свіжим чорнилом. Може, бензином. Папір ще хрусткий, недовго пробув надворі.

Марі-Лор вагається біля вікна, стоячи в самих панчохах, у неї за спиною її спальня, мушлі, розкладені на комоді, камінчики вздовж плінтуса. Її ціпок стоїть у кутку, товстий роман шрифтом Брайля чекає на ліжку сторінками вниз. Гул літаків наростає.

Юнак

За п'ять вулиць на північ світловолосий вісімнадцятирічний німецький солдат на ім'я Вернер Пфенніг прокидається під слабкий уривчастий гул, трохи гучніший за дзигчання. Ніби десь віддалік мухи б'ються об шибку.

Де це він? Солодкий, трохи хімічний запах рушничної оливи, необробленого дерева від недавно збитих ящиків для набоїв; нафталіновий запах старих покривал — він у готелі. Точно. L'hôtel des Abeilles, «Бджолиний готель».

Ще ніч. Ще рано.

Від моря долинають свист і гуркіт; вогонь зенітної артилерії наростає.

Капрал протиповітряних сил поспішає в бік сходів.

— Спускайся в підвал, — гукає він через плече, і Вернер вмикає свій польовий ліхтар, згортає ковдру в наплічник і вибігає в коридор.

Не так давно «Бджолиний готель» був приємною місциною з яскраво-блакитними віконницями на фасаді, устрицями на льоду з власного кафе й офіціантами-бретонцями в краватках-метеликах, що натирали склянки за шинквасом. Він пропонував двадцять один номер із морськими краєвидами й комин у вестибюлі завбільшки з вантажівку. Парижани, що приїжджали сюди на вихідні, пили тут аперитиви, а до них — зайжджі посланці республіки: міністри й віце-міністри, абати й адмірали, а за кілька століть до них — обвітрені корсари: вбивці, грабіжники, мародери, моряки.

А до цього, перш ніж тут облаштували готель, цілих п'ять століть тому, цей будинок належав капітанові капера, який покинув морський розбій і став вивчати бджіл на пасовиськах за Сен-Мало, нашкрябуючи записи в блокнотах і смакуючи медом просто зі стільників. Горішні одвірки й досі прикрашають дубові гребені з вирізьбленими джмелями; укритий плющем фонтан у внутрішньому дворіку має форму вулика. Вернерові особливо подобаються п'ять вицвілих фресок на стелях найбільших горішніх кімнат, де бджоли завбільшки з дітей ширяють на тлі блакитних задників — великі ледачі трутні й трударі з прозорими крилами; де мало не триметрова багатоока бджолина матка з золотавим пухнатим черевцем звивається на стелі над шестикутною ванною.

За останні чотири тижні готель перетворився на фортецю. Солдати підрозділу австрійських протиповітряних сил забили кожне вікно, перевернули кожне ліжко. Вони укріпили вхід, заставили сходові майданчики дерев'яними ящиками з артилерійськими набоями. На четвертому поверсі готелю, де кімнати із зимовими садами й французькими балконами виходять просто на фортечні мури, поселилася стара швидкісна зенітна гармата під назвою «Вісім-вісім», здатна вистрелювати майже десятикілограмові набої на чотирнадцять із гаком кілометрів.

«Її величність», так австрійці називають свою гармату. Впродовж останнього тижня вони доглядали за нею, як робочі бджоли за маткою. Залили в неї оливи, перефарбували її дуло, змастили її колеса та поклали до ніг мішки з піском, мов дари.

Велична «Вісім-вісім», смертельно небезпечна монархія, що мала б захищати їх усіх.

Вернер на сходовому майданчику, на півдорозі до першого поверху, коли «Вісім-вісім» вистрелює двічі поспіль. Це вперше він почув постріл із гармати зблизька — звук такий, наче відірвало горішню частину готелю. Вернер зашпортується й затуляє долонями вуха. Вібрація прокочується стінами донизу, до фундаменту, а тоді знову вгору.

Він чує, як австрійці двома поверхами вище підповзають до гармати, перезаряджають її, а тоді все віддаленіші різкі звуки обох набоїв, як ті просвистують у повітрі над океаном, уже за три з гаком кілометри від них. Один із солдатів співає, усвідомлює він. Або ж, мабуть, навіть не один. Може, вони всі співають. Восьмеро військових із Люфтваффе, жоден із яких не проживе й години, співають своїй монархині любовну пісню.

Вернер поспішає через вестибюль за променем зі свого польового ліхтаря. Гармата вистрілює втретє, й десь близько розбивається скло,

й потоки сажі з гуркотом ллються димарем, а стіни готелю бринять, мов ударений дзвін. Вернер непокоїться, що звук виб'є йому зуби.

Він відчиняє двері в підвал і завмирає на мить, йому паморочить-ся в голові.

— Оце й усе? — питає він. — Вони й справді наступають?

Але хто йому відповідь?

Сен-Мало

У будинках обабіч вулиць останні неєвакуйовані містяни прокидаються, стогнуть, зітхають. Старі діви, повії, чоловіки за шістдесят. Маруди, колабораціоністи, скептики, пияки. Черниці різних орденів. Бідняки. Уперті. Сліпі.

Хтось поспішає до протибомбових сховищ. Хтось каже собі, що це просто навчальна тривога. Хтось затримується захопити ковдру, молитовник чи колоду тральних карт.

Бої почалися два місяці тому. Шербур звільнили, Кан звільнили, Ренн теж. Половина західної Франції звільнена. На сході совіти відбили Мінськ; польська Армія Крайова бунтує у Варшаві; кілька газет осмілилися аж до припущення, що настав переломний момент.

Але не тут. Не в цій останній цитаделі на краю континенту, не в цьому останньому німецькому опорному пункті на бретонському узбережжі.

Тут, перешіптуються люди, німці відновили два кілометри підземних коридорів під середньовічними стінами; тут збудували нові системи оборони, нові трубопроводи, нові шляхи для відступу, підземні комплекси гідної подиву складності. Під напівострівним фортом Ла Сіте, через річку від старого міста, є кімнати з перев'язувальними матеріалами, кімнати з амуніцією, навіть підземний госпіталь, принаймні так кажуть. Там провітрюване приміщення, є цистерна для води на двісті тисяч літрів і прямий зв'язок із Берліном. Там вогнеметні міни-пастки, доти з перископічними прицілами; німці наклали досить боєприпасів, щоб вистрілювати набої в море весь день, щодня, цілий рік.

Тут, шепочуть вони, з тисяча німців, готових загинути. Або п'ять тисяч. А то й більше.

Сен-Мало. Вода оточує місто з чотирьох боків. Його зв'язок із рештою Франції щонайтонший: дамба, міст, піщана коса. Ми насамперед малонці, кажуть жителі Сен-Мало. Потім — бретонці. Французи — якщо на це ще лишається місце.

Розділ 1

1934 рік

Національний музей природничої історії

Марі-Лор Леблан — шестирічна парижанка, височенька, веснянкувата, і має слабкий зір, що швидко псується. Батько відправляє її на дитячу екскурсію музеєм, у якому працює. Гід — старенький горбань, сам ледь вищий за дитину. Щоб привернути увагу, він стукає кінчиком ціпка по підлозі, а тоді веде десяток своїх опіканців через сади у виставкові зали.

Діти споглядають, як техніки блоками підіймають стегнову кістку динозавра. У комірчині дивляться на опудало жирафа, у якого на спині зносилися шматки шкіри. Зазирають у шафу опудальника, шухляди якої повні пір'я, кігтів і скляних очей; гортають двохсотлітній альбом із гербарієм, прикрашений орхідеями, роменом і травами.

Урешті вони підіймаються шістнадцятьма сходинками в залу мінералогії. Гід показує їм агат із Бразилії, фіолетовий аметист і метеорит на підставці, старий, каже він, як сама Сонячна система. А тоді ключем веде їх униз двома крученими сходовими маршами й уздовж кількох коридорів і зупиняється перед залізними дверима з єдиною замковою щілиною.

— Кінець екскурсії, — оголошує він.

— Але що ж там? — питає одна з дівчаток.

— За цими дверима ще одні замкнені двері, трохи менші.

— А що за ними?

— Треті замкнені двері, ще менші.

— А за ними?

— Четверті двері, а тоді п'яті і так далі, до тринадцятих, невеличких замкнених дверей, не більших за черевик.

Діти нахилиються вперед.

— А за ними?

— А за тринадцятими дверима, — гід змахує неймовірно зморшкуватою рукою, — «Море полум'я».

Діти зацікавлено топчуться на місці.

— Та годі. Хіба ви ніколи не чули про «Море полум'я»?

Діти хитають головами. Марі-Лор мружиться, дивлячись на голі лампочки, що висять уздовж стелі щокілька метрів; вона навколо кожної з них бачить ореол веселкових кольорів.

Ціпок повисає в гіда на зап'ясті, він потирає долоні.

— Це довга історія. Розказати вам?

Діти кивають.

Він прокашлюється.

— Кілька століть тому, у місці, яке тепер називається Борнео, один принц підняв із висохлого річища синій камінь, бо той йому сподобався. Але дорогою назад до палацу на принца напали люди на конях і загнали ножа йому в серце.

— Ножа в серце?

— Правда?

— Цитьте! — каже хлопчик.

— Злодії вкрали його персні, його коня, усе його майно. Але через те, що синій камінець був затиснутий у долоні, вони його не побачили. Смертельно пораненому принцові вдалося доповзти додому. Десять днів він лежав непритомний. А на десятий день, на здивування його доглядальниць, сів, розтиснув кулак і побачив камінь. Султанові лікарі сказали, що то було диво, що принц не мав би вижити після такої страшної рани. Доглядальниці говорили, що в каменя, певно, є цілюща сила. А султанові ювеліри повідомили ще дещо: вони ніколи не бачили такого великого необробленого діаманта. Їхній найталановитіший різьбяр шліфував його вісімдесят днів, а коли закінчив, камінь став яскраво-блакитний, блакитний, мов тропічні моря, але в центрі мав трохи червоного, ніби полум'я в краплі води. Султан наказав оздобити діамантом принцову корону, й розказували, що коли молодий принц сидів на троні й на нього падало сонце, то камінь сяяв так яскраво, що на нього неможливо було дивитися, здавалося, наче сам принц зникав серед світла.

— А ви певні, що це правда? — запитала дівчинка.

—Цить! — шикнув хлопчик.

—Камінь назвали «Море полум'я». Хтось вірив, що принц став боже-ством, що, доки в нього є цей камінь, його неможливо вбити. Але поча-ло відбуватися дещо дивне: що довше принц носив свою корону, то біль-ше його зраджувала удача. За місяць він утратив двох братів: один утонув, а іншого вкусила змія. За пів року його батько помер від хвороби. Та й до всього ще й султанові розвідники повідомили, що на сході збирається величезна армія. Принц зібрав разом батькових дорадників. Усі сказали, що він має готуватися до війни, всі, крім одного, священника, який пере-повів свій сон. У цьому сні богиня землі повідомила його, що зробила «Мо-ре полум'я» в подарунок своєму коханцеві, богові моря, й послала прикра-су йому річкою. Але коли річка висохла й принц узяв камінь, богиня розгнівилася. Вона прокляла діамант і кожного, хто ним володітиме.

Діти нахиляються вперед, а з ними й Марі-Лор.

—Прокляття було таке: володар каменя житиме вічно, але, доки три-матиме його в себе, на всіх дорогах його серцю людей нескінченним дощем сипатимуться нещастя.

—Житиме вічно?

—Але якщо володар викине камінь у море, доставивши його тому, кому він призначений, богиня зніме прокляття. Отож принц, тепер уже султан, думав три дні й три ночі й урешті вирішив залишити камінь у себе. Камінь урятував його життя, він думав, що той робив його не-знищеним. Він наказав відрізати священникові язика.

—Ой! — вигукнув найменший хлопчик.

—Оце він дарма, — сказала найвища дівчинка.

—Прийшли загарбники, — продовжив доглядач, — і зруйнували па-лац, убили всіх, кого знайшли, а принца ніхто ніколи більше не бачив, і за двісті років ніхто більше нічого про «Море полум'я» не чув. Хтось казав, що діамант порізали на багато менших каменів, хтось — що він досі в принца, а принц тепер у Японії чи Персії, що він скромний фер-мер, який, здається, не старішає.

Отож камінь випав з історії. Допоки одного дня, коли французько-му торговцеві коштовностями, під час його подорожі на голкондські шахти, що в Індії, не показали величезного діаманта у формі груші. Сто

тридцять три карати. Майже ідеальна прозорість. Великий, як голубине яйце, писав він, і блакитний, як море, але із язиком полум'я всередині. Він відлив копію каменя й відправив її схибленому на коштовностях герцогові в Лотарингію, попередивши того про чутки щодо прокляття. Але герцогові страшенно захотілося того каменя. Отож торговець привіз його у Європу, і герцог приладнав камінь до головки свого ціпка й носив його скрізь із собою.

— Ой-ой.

— За місяць герцогиню спіткала хвороба горла. Двоє їхніх улюблених слуг упали з даху й зламали шиї. А тоді загинув герцогів єдиний син. Нещастя сталося, коли той катався на коні. Хоча всі казали, що сам герцог ще ніколи не мав такого доброго вигляду, він став боятися виходити з дому, приймати відвідувачів. Урешті він так повірив у те, що його камінь був тим самим проклятим «Морем полум'я», що попросив короля заховати його у своєму музеї, за умови, що камінь замкнеть у спеціальному склепі й той склеп не відчинять муть двісті років.

— І?..

— І минуло сто дев'яносто шість років.

Якусь хвилю діти мовчать. Кілька починають рахувати на пальцях. А тоді всі як один здіймають руки.

— А нам можна подивитися?

— Ні.

— Навіть не можна відчинити перші двері?

— Ні.

— А ви його бачили?

— Не бачив.

— Тоді звідки вам знати, що він справді там?

— Треба вірити історії.

— А скільки він коштує, мосьє? За нього можна купити Ейфелеву вежу?

— За такий великий і рідкісний діамант, цілком імовірно, можна купити п'ять Ейфелевих веж.

Діти зойкають.